

Rádlovy Dějiny biologie [2007]

Vážený pane předsedo, vážení přítomní, dámy a pánové, bylo mi dvacet let, když jsme spolu s několika přáteli z Akademické Ymky poprvé navštívili paní Rádlovou, a přinesli jsme jí kytičku růží na připomínku pátého výročí úmrtí jejího muže. V jednu chvíli nás paní Rádlová překvapila povzdechem, že Rádl se měl držet své přírodovědy a nepouštět se „do té politiky a filosofie“. Dotklo se nás to, protože jsme tehdy byli náruživými přívrženci Rádla-filosofa. Asi o tři roky později, když se nám podařilo získat Jana Patočku, aby – poté, co byl vyhozen ze slavné Karlovy univerzity – vedl na Poříčí v šestém patře budovy YMCA malý seminář o evropském liberalismu. Jeden z účastníků, později také fakultou vyloučený student historie a ještě později profesor na Freie Universität v kdysi Západním Berlíně, se jednou v diskusi dovolal Emanuela Rádla, a Patočku to tak rozrušilo, že vyběhl z místnosti a několik minut prudce chodil po dlouhé chodbě, než se zase uklidnil; tak mu naše „rádlovství“ dokázalo rozbouřit krev. Po další čtvrtině století, když byl znovu zbaven možnosti přednášet na univerzitě, tentokrát pro dosažení vysokého věku 65 let, zahájil Patočka ve svém bytě pravidelné domácí semináře pro své bývalé studenty, aby s nimi četl Heideggera (*Sein und Zeit*) a později Husserlovu *Krisis*. Jednou v listopadu 1974 všechny překvapil, když zcela mimořádně do programu zařadil neplánovaný výklad o Rádlovi. Protože se vše nahrávalo, zůstal i tento výklad zachován a díky Tomáši Hermannovi byl přepsán a vydán v 24. čísle *Reflexe* před 4 roky. Je to skvělý dokument, svědčící o tom, jak byl Patočka Rádlem trvale, někdy střídavě, jindy dokonce zároveň strhován a odpuzován. Najdete tam (na str. 85) ovšem také výrok, že „*Dějiny vývojových teorií v biologii* jsou Rádlův nejvyšší vrch“ (to byl název českého vydání, chybí jen to „XIX. století“). To zase, když jsem si to ještě před otiskem přečetl, rozrušilo mne. A teď jsem si musel v závěru druhého nově vydaného dílu přečíst v *Zamyšlení* Stanislava Komárka, že „v *Dějinách biologických teorií novověku* dosáhl Rádl svého maximálního myšlenkového vzepětí i kvalit“. Nezbývá mi proto, než slavnostně prohlásit: ani paní Rádlová, ani Patočka, ani Komárek v této věci nemají pravdu! Dovolte mi, abych alespoň stručně naznačil, proč jsem o tom přesvědčen. Budu se opírat o dvě Rádlovy myšlenky, přesněji o dva jeho pokusné myšlenkové projekty, jeden sto let starý, druhý jen něco přes sedmdesát.

Na počátku bylo Rádlovým cílem, jak sám říká (I,50), „odhalit v našem vědění historické prvky a shromáždit materiál pro rozlišení toho, co je založeno na faktech, od toho, co je převzato od druhých, a touto cestou dosáhnout svobodného přehledu“ o daném oboru (v tomto případě tedy biologie, ale platí to obecně). Podle Rádla „tato kolísání vědeckého světa v přesvědčení nemohou mít žádný jiný smysl než ten, že když nějaké

učení přestane být oficiálním, děje se to nikoli pro jeho nesprávnost, nýbrž z jiných důvodů, a uvést tyto důvody pro každý speciální případ je právě úkolem dějepiscovým“ (dtto). Jinak řečeno: historické prvky ve vývoji vědy nelze prostě odvozovat z poznání nových faktů, nových skutečností, vymezených předmětem vědy, ale jejich původ je třeba hledat jinde, v jiných „okolnostech“, případněji možná „motivech“, neboť tady nejde o vliv okolností, nýbrž o způsob reagování na ně. Rádl připomíná, že „právě ve vědě má být člověk svobodný a nezávislý“, a připomíná to kupodivu v souvislosti s Nietzsche a jeho myšlenkou, že „studium dějin působí na originalitu tvůrčího ducha takřka ochromujícím způsobem, takže se proto máme od působení dějin osvobodit“ (I,49). Aniž by s Nietzsche otevřeně polemizoval, zdůrazňuje Rádl pravý opak: teprve když vědec dokáže odlišit ve své práci a ve svém myšlení to, co je „fakticky dáno“ zkoumanou věcí, od toho, co převzal od jiných vědců nebo vůbec odjinud, může dosáhnout svobodného přehledu o svém oboru (I,50). Kdybychom tomu chtěli dát vyostřenou aforistickou podobu, mohli bychom říci, že náležitá orientace v dějinách vlastního oboru osvobozuje vědce od podléhání právě existujícím trendům a tendencím, takže může jít svou vlastní cestou – a třeba sám. (A jak víme, Rádl šel dost často sám.) Zdá se proto, že ona radost z přemýšlení o těchto otázkách, Rádlem zmiňovaná v předmluvě k českému vydání druhé části (1909), nejspíš vyplývala právě z toho osvobození vědce, který se zorientoval v dějinách svého oboru. Ale šlo ještě o něco závažnějšího, myšlenkově závažnějšího.

O mnoho let později (1933, *DF II*, 569) uvádí Rádl v souvislosti s Drieschem a některými jeho „novými pojmy“ (zejména, jako je „historická báze reakční“ a „ontelechie“ a některé další), že „tyto nové pojmy byly pozoruhodné a tvoří přirozený přechod k základním pojmům programu a historie“; oba tyto pojmy prý „ukazují zřetelně za hranice pouhé přírodovědy“. „Driesch jich však takto nevyužil, zůstává uzavřen v nazírání pouze přírodnickém a odpírá cenu duchovědám a zvláště historii“. Tato kritická poznámka ukazuje, že sám Rádl, jen o 6 let mladší než Driesch, inspirován jeho „novými pojmy“, ty hranice vědomě a záměrně překročil. Však také v předmluvě k druhému vydání (1913) píše: „V prvním vydání tohoto spisu jsem učinil nedokonalý pokus sledovat jinou filosofii dějin, a v jeho druhém díle byl tento pokus rozveden dále“ (I,47). V prvním vydání je naproti tomu jen s distancí zmíněna „spekulativní filosofie přírody“ (I,45). Myslím, že to stačí, abychom přinejmenším vzali na vědomí Emanuela Rádla, jako živého člověka, jeho nejen životní, ale také myšlenková cesta představuje událostné dění, tj. spění od přírodovědy k filosofii. To, co se jeví jako jeho životní i myšlenkový vrchol právě pro svou monumentalitu, je jen mimořádně velký, přímo obrovitý patník, nebo snad mamutí stopa po „nejzajímavějším zjevu“ filosofickém z první republiky, řečeno s Patočkou.

A pak na tom místě následuje docela zajímavý Rádlův pokus to všechno ukázat na modelu šachové hry. O tom nyní hovořit nebudu, ale doporučuji to vaší laskavé pozornosti.

Nakonec bych ještě rád poděkoval všem, kdo se o to úžasné vydání všeho a ještě leccího navíc zasloužili. Byla to opravdu veliká práce, kterou bude ještě třeba náležitě zhodnotit, až to všechno opravdu a s pochopením přečteme. Je vsutku co oslavovat a z čeho mít radost. Ale zároveň si musíme uvědomit tu hrůzu, že ani ten druhý díl, který vyšel ještě za Rakouska česky, nebyl po celé století znovu vydán, až dnes, a že první díl nebyl česky vydán vůbec, zase až dnes. Několik generací našich přírodovědců a lékařů se až na řídke výjimky s tímto dílem přímo nikdy nesešlo. Jeho *Dějiny filosofie* po sedmi desetiletích byly znovu vydány, a dnes už je můžete koupit v „levných knihách“. Co uděláme proto, aby se něco podobného nestalo také s těmito *Dějiny*mi? Myslím, že dluh, který máme vůči Rádlvi, ještě zdaleka není splacen.

(předneseno vkavárně nakladatelství Academia při uvedení knihy)